

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО МОВОРозВИТОК У ГАЛИЧИНІ

Рец.: Лесюк М. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині : монографія / Микола Лесюк. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014. – 732 с.

Ще до недавнього часу не прийнято було говорити про літературну мову Галичини чи про два варіанти української літературної мови, однак нині ніхто не може заперечити твердження про існування двох її варіантів. У мовознавчій літературі вже були спроби висвітлити питання про становлення й формування української літературної мови в Галичині, зокрема публікації В.Лева, В.Грещука, Г.Мацюк, Г.Бідера, М.Мозера, М.Барчук, а також низка статей автора рецензованого видання М.Лесюка. Проте системного монографічного опису досі не було. Між тим, як слушно зауважує дослідник, ця проблема викликає значний інтерес. Тому пропонується книга завідувача кафедри слов'янських мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника професора М.Лесюка є на часі, характеризується актуальністю й новизною.

Монографічне дослідження має добре продуману чітку структуру, що дало змогу різносторонньо охопити проблему становлення української літературної мови в Галичині протягом ста років (початок ХІХ – початок ХХ ст.). Вдало підібрані епіграфи (висловлювання М.Шашкевича, Й.Лозинського, І.Верхратського, І.Франка про мову як найважливішу прикмету та найвеличніший скарб народу) гармоніюють з науковим описом.

У *Передмові* автор коротко окреслює коло питань, які розглядатимуться у книзі.

У розділі «*Національно-культурне життя Галичини у кінці ХVІІІ – на поч. ХХ ст.*» висвітлено історичні події, соціальні умови, національно-культурні особливості життя галичан, на тлі яких відбувалися становлення й розвиток української літературної мови, що «впродовж цілого ХІХ ст. ... була як на роздоріжжі, поривалася, хиталася то в один бік, то в другий, а власне, це її саму шарпали й хитали ті, хто хотів бути законодавцем у мовних питаннях, та

особливо чужі сили, які хотіли її підім'яти під себе, сформувати її на свій копил, щоб потім заявити, що це не самостійна й не самодостатня мова, а «наречіє», відгалуження тієї чи іншої мови» (с. 4). Автор наголошує на тому, що саме в Галичині східноукраїнські письменники мали можливість друкувати свої твори в умовах чинності Емського указу, саме завдяки Галичині сучасна українська літературна мова увійшла в життя українців як єдина національна державна мова. У цій частині охарактеризована роль (як позитивна, так і негативна) у справі моворозвитку багатьох відомих особистостей – вихідців із різних регіонів (і не тільки мовознавців), серед яких Є.Желехівський, П.Куліш, Б.Грінченко, І.Нечуй-Левицький, М.Грушевський та багато ін. В окремі параграфи – *«Предтеча українського мовознавства в Галичині»* та *«Культурно-просвітницька і наукова діяльність Івана Могильницького»* – зібрані відомості про місце одного з представників галицького прогресивного духовенства в процесі становлення українськомовності Галичини у згаданий період.

Наступний розділ *«Руська трійця» і її мовотворча діяльність»* присвячений аналізу ролі М.Шашкевича, І.Вагилевича й Я.Головацького в історії становлення та розвитку української літературної мови в Західній Україні. Її літературний альманах *«Русалка Дністрова»*, на думку мовознавця, став світлим променем у царстві пітьми, в яку були окутані тоді Галичина та культурно-освітнє життя її мешканців. Читач матиме змогу ознайомитися як із потужною подвижницькою діяльністю представників *«Руської трійці»*, так і зі шкідливим впливом деяких поглядів Я.Головацького на українську мову.

Розділ *«Основні граматичні праці, видані в Галичині»* репрезентує аналіз граматик І.Могильницького, М.Лучкая, Й.Левицького, Й.Лозинського, Я.Головацького, М.Осадци, О.Огоновського, С.Смаль-Стоцького, В.Сімовича, Я.Лазарука, М.Угриня-Безгрішного й А.Лотоцького та ін. Деякі з названих авторів жили, творили й видавали свої праці не в Галичині (скажімо, діяльність греко-католицького священника, історика М.Лучкая пов'язана не з Галичиною, а із Закарпаттям; свою граматику він видав 1830 року також не в Галичині, а в Будапешті), однак, як зауважує М.Лесюк, вони підтримували окремі ідеї та погляди галицьких просвітителів і своєю чергою їхні роботи залишили сліди в

інших граматиках, написаних в пізніші роки в Галичині. На жаль, не всі зі вказаних праць перевидані в наш час, а отже, є малодоступними для наукової громадськості та студентства, тому важливість цього розділу важко переоцінити.

У розділі *«Мовні дискусії в Галичині»*, що складається з трьох параграфів (*«Дискусії про мову в кінці 1840-х років»*, *«Мовні дискусії в 50-х роках XIX ст.»*, *«Мовні дискусії кінця XIX – початку XX ст.»*), на основі багатого фактичного матеріалу, вибраного з галицької періодики вказаного періоду, автор висвітлює різні погляди тогочасних культурних діячів на мову, її становлення, розвиток, кодифікацію, нормування правопису. Ці дебати, що тривали майже до кінця XIX ст., ґрунтувалися на питанні про основу літературної мови. Дехто з прогресивних діячів того часу (напр., Й.Лозинський, М.Устиянович, Т.Глинський, Т.Лисяк, пізніше І.Верхратський та ін.) пропонував розбудовувати літературну мову на народній основі, українському фольклорі. Інші ж (прихильники москвофільства), базуючись на висловлюваннях А.Петрушевича про те, що це нібито Москва забрала «нашу» літературну мову і нам треба повернути й використовувати її, намагалися впровадити в практику російську мову. Ще інші наполягали на вживанні церковнослов'янської мови як мови вже відшліфованої та опрацьованої.

Розділ *«Азбучна війна в Галичині»* містить відомості про назване явище. Автор, виділяючи два етапи так званої «азбучної війни» (відповідно розділ складається з двох параграфів – *«Азбучні дискусії в 30-40-х роках XIX ст.»* і *«Спроба азбучного перевороту в 1859 році»*), зазначає, що перший етап її розгорівся після публікації Й.Лозинського, у якій він намагався довести нездатність кириличної азбуки обслуговувати українську мову та стверджував, що краще було б використовувати латинські літери, за допомогою яких можна точніше й повніше відтворити і відобразити характер української мови. Друга хвиля азбучних суперечок сколихнула Галичину 1859 року, коли висловлювалися пропозиції щодо запровадження для української мови чеської абетки. Обидва рази українська галицька інтелігенція відстояла кириличну азбуку.

Розділ *«Становлення лінгвістичної термінології в Галичині»* знайомить читача з системою мовознавчих термінів, використаних у різних граматиках та інших публікаціях, що стосувалися проблем української мови. Зокрема йдеться про термінологію праць І.Могильницького, М.Шашкевича, Й.Левицького, Й.Лозинського, Я.Головацького, О.Огоновського, С.Смаль-Стоцького й Ф.Гартнера та ін. М.Лесюк резюмує, що «шлях становлення мовознавчої термінології в Галичині не був простий, як не був простим шлях формування самої української літературної мови. Майже ціле ХІХ ст. відбувалася запекла боротьба з москвофільськими настроями і намаганнями москвофілів нав'язати Галичині великоросійську мову, а разом з нею, звичайно, й наукову термінологію. Галицька преса, окремі художні твори та наукові публікації були в полоні мовного українсько-російсько-церковнослов'янсько-польського мовного суржику, який влучно назвали «язычієм», і це «язычіє» гальмувало і розвиток української літературної мови, і української наукової термінології» (с. 512). Імпонує думка автора про те, що деякі тогочасні власне українські терміни з прозорою внутрішньою формою варто було б відновити, запровадивши їх у науковий обіг замість існуючих запозичених. Зауважимо, що в таких прагненнях М.Лесюк не єдиний; подібні міркування (на наш погляд, досить слушні) дедалі частіше висловлюють у своїх публікаціях і інші сучасні українські мовознавці, напр., О.Пономарів, П.Селігей.

Питанням утвердження і стабілізації українського правопису, що хвилювали вчених як Західної, так і Східної України в усі часи, присвячений розділ *«Становлення українських правописних норм»*.

Органічно введений у структуру монографії розділ *«Мова творів галицьких письменників та галицької преси»*. У ньому проаналізовано лексичний склад та художні особливості деяких літературних творів галицьких письменників, які орієнтувалися на народну українську мову та намагалися утвердити її як мову літератури. Як зазначає дослідник, першими, хто наважився відійти від суворих канонів церковнослов'янської мови в літературі, були члени «Руської трійці». Огляд їхніх творів з цього погляду подано в параграфі *«Мова літературних творів галицьких письменників 30-40-х рр. ХІХ ст.»*. Тут же

охарактеризована мова поетичної збірки Рудольфа Моха «Мотыль», «Приповідок» Г.Ількевича, двох частин «Вінка русинам на обжинки» та ін. Джерелами опису в параграфі *«Лексика перших українських часописів Галичини»* стали перші українські галицькі газети «Зоря Галицька», «Пчола», «Галичо-Рускій Вісник». Про роль «Малоруско-німецького словаря» Євгена Желехівського йде мова в однойменному параграфі. До цього ж розділу належать параграфи *«Іван Франко і розвиток літературної мови в Галичині»*, *«Василь Стефаник і українська літературна мова»*, *«Внесок Марка Черемшини в українську літературну мову»*, *«Деякі спостереження над мовою Богдана Лепкого»*.

Цілком доречним є введення до монографії розділу *«Роль греко-католицького духовенства в розвитку української літературної мови в Галичині»*, у якому охарактеризовано діяльність церковних ієрархів, зокрема П.Паславського, М.Лучкая, Й.Левицького, Й.Лозинського, М.Устияновича, О.Огоновського, І.Снігурського, Г.Яхимовича С.Литвиновича та ін. Зазначаючи, що «всі церковні ієрархи Галичини більшою чи меншою мірою сприяли розвиткові української мови, упровадженню її в школах, у проповідях, інколи використовували її у посланнях до мирян» (с. 689), М.Лесюк «справжнім революціонером у використанні народної мови» вважає митрополита Андрея Шептицького. «Він був не тільки великим душпастирем, духовним наставником українського народу, видатним ученим-теологом, філософом, громадським і культурологічним діячем України кінця ХІХ – початку ХХ століття. Він був глибоким ерудитом у різних галузях знань, у тому числі відзначався феноменальними лінгвістичними здібностями» (с. 689). М.Лесюк, говорячи про мову і стиль проповідей, послань та листів А.Шептицького, робить висновок, що вони відзначаються особливою витонченістю та диференційованістю, адже завжди залежать від адресатів, для яких вони виголошені чи написані. Автор рецензованої монографії вважає, що саме завдяки греко-католицькому духовенству Галичина пронесла та зберегла і українську мову, й український дух через десятиліття польського та російсько-більшовицького засилля, оберігає їх і тепер, берегтиме їх з допомогою церкви та духовенства й надалі (с. 695).

Завершує монографічне дослідження *Післяслово*, у якому М.Лесюк підсумовує причини, які гальмували розвиток літературної мови в Галичині на народній основі. Лінгвіст свідомий того, що деякі з аналізованих у книжці питань могли б бути висвітлені глибше, повніше; вони ще чекають своїх дослідників. Однак досягнута головна мета монографії – читачеві в основних рисах показана загальна картина формування й розвитку української літературної мови в Галичині.

Під час роботи над книгою опрацьовано величезний обсяг матеріалу, про що засвідчує розлогий *Список використаних наукових праць та джерел*, який охоплює 359 найменувань, у тому числі іноземними мовами. Вміщено у виданні і *Показчик прізвищ, згаданих у книзі*.

Кілька штрихів про стиль наукового викладу в монографії. Для її автора характерні доступність, аргументованість та переконливість, вичерпний аналіз, розгляд певних мовних явищ на широкому історичному, соціальному та культурному тлі, залучення до опису різних, іноді суперечливих чи навіть протилежних поглядів та фактів, історичні екскурси, що уможливають глибше розуміння репрезентованих відомостей. Його манера наукового опису повною мірою спрямована на реципієнта. Схвалюємо вибір мовознавцем використаних у виданні посторінкових покликань, що не відволікає уваги на шукання джерела у списку літератури. Це все зумовлює легке сприймання й засвоєння написаного читачем. Відзначимо також, що нерідко дослідник при аналізі мовної ситуації в Галичині минулих століть вдається до наведення паралелей з непростю сучасністю, виявляючи свою активну життєву позицію щодо місця й ролі рідної мови в національному розвої.

Вважаємо, що праця М.Лесюка, безсумнівно, буде знахідкою для широкого кола поціновувачів та дослідників української мови, усіх, хто цікавиться історією її становлення й розвитку.

Liubov Pena. The Investigation about the Development of Language in Galicia.

Mykola Lesiuk. Stanovlennia i rozvytok ukrajinskoji literaturnoji movy v Halychyni.

– Ivano-Frankivsk : Misto NV, 2014. – 732 p.

Пена Л.І. Дослідження про моворозвиток у Галичині. Рец.: Лесюк М. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014. 732 с. *Українська мова*. 2014. № 3 (51). С. 133-137.